

FOR THE ANALYSIS OF SPIRAL MOTIFS DEPICTED ON KUTAISI GLAZED¹
CERAMICS

ქუთაისურ მოჭიქულ კერამიკაზე გამოსახული სპირალური მოტივების
ანალიზისათვის

NONA KARTSIDZE

PhD in History,
Kutaisi State Historical Museum, Human Resource
Management and Public Relations Manager;
Associate Professor, Akaki Tsereteli State University, Kutaisi, Georgia
ORCID: 0000-0002-6148-4753
599 740 087, n.kartsidze@gmail.com
+995 599 740 087

IRINA UGREKHELIDZE

PhD of Engineering,
Kutaisi State Historical Museum, Curator of the
Textile and Embroidery Department;
Associate Professor, Ak. Tsereteli State University, Kutaisi, Georgia
ORCID: 0000-0001-7982-9927
593 751 888, iugrekhelidze@mail.ru
+995 593 751 888

NINO SARAVA

Kutaisi State Historical Museum, Curator of Arts Department,
Kutaisi, Georgia
ORCID: 0009-0007-4655-4171
568 511 414, ninosarava@hotmail.com
+995 593 131 419

DAVIT SULABERIDZE

PhD in History,
Kutaisi State Historical Museum, Chief Curator of Funds,
Kutaisi, Georgia
ORCID: 0009-0006-5680-5328
598 959 566, datosulaberi@gmail.com
+995 598 959 566

Abstract

During the past three to four decades, as a result of the archaeological researches of the old town, a large amount of medieval glazed ceramics has been accumulated in the Kutaisi State Historical Museum. Most of it is vegetal, zoomorphic, abstract, etc. It is decorated with ornamental motifs. Ornaments are important for artistic and scientific value. The aim of the research is to discuss the astral-cosmogonic character bearing symbol - the spiral ornament depicted on the ceramic vessels of the Kutaisi collection, to analyze its historical and artistic

¹ This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) [grant number FR-21-8738].

transformation from the early era - to compare it with the ceramics of the neighboring regions and on other monuments (monumental and miniature paintings, stone reliefs, engraved icons, decorative enamel, textiles) by searching for parallels.

As a result of the research, it was revealed that the principle of continuous circular movement, which is depicted in the spiral ornament on the territory of Georgia since ancient times, existed continuously and was transformed in different forms and found expression in different materials. The research revealed that the activity of medieval Georgian potters was never isolated and closed. In this field of craftsmanship, the proximity and connection with the ceramic production centers of the neighboring countries, the presence of trade routes and contacts, and in general, cross-cultural influences were clearly felt. This fact is indicated by the presence of identical forms, similar ornaments and the same stories in regions far from each other.

The results of the research will be important in various fields, namely: for the understanding of cultural heritage; to determine the cultural contacts of the contemporary society; Analysis of compositions, styles, and color palettes will be important in terms of applied art and aesthetics. In addition, the results of the research can be useful for educational purposes, in particular in the educational programs of art, history and archeology - to provide information about the artistic and cultural aspects of ceramics.

Keywords: glazed ceramics; spiral ornament; solar sign; Middle Ages.

ნონა ქარციძე

ისტორიის დოქტორი, ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახ. სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ადამიანური რესურსების მართვისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის მენეჯერი, ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისი, საქართველო
ORCID: 0000-0002-6148-4753
n.kartsidze@gmail.com
+995 599 740 087

ირინა უგრეხელიძე

დოქტორი, ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახ. სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ნაქარგობისა და ქსოვილების ფონდის კურატორი, ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისი, საქართველო
ORCID: 0000-0001-7982-9927
iugrekhelidze@mail.ru
+995 593 751 888

ნინო სარავა

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის

ხელოვნების განყოფილების კურატორი, ქუთაისი, საქართველო
 ORCID: 0009-0007-4655-4171
 568 511 414, ninosarava@hotmail.com
 +995 593 131 419

დავით სულაბერიძე
 ისტორიის დოქტორი,
 ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის
 ფონდების მთავარი მცველი, ქუთაისი, საქართველო
 ORCID: 0009-0006-5680-5328
 598 959 566, datosulaberi@gmail.com
 +995 598 959 566

აბსტრაქტი

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში გასული სამი-ოთხი ათწლეულის განმავლობაში, ძველი ნაქალაქარის არქეოლოგიური კვლევების შედეგად, დაგროვდა შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკის დიდძალი მასალა. მისი უმეტესი ნაწილი მცენარეული, ზომორფული, აბსტრაქტული და სხვ. ორნამენტული მოტივებითაა შემკული. ორნამენტები მნიშვნელოვანია მხატვრული და სამეცნიერო ღირებულებით. ნაშრომის კვლევის მიზანს წარმოადგენს ქუთაისური კოლექციის კერამიკულ ჭურჭელზე გამოსახული ასტრალურ-კოსმოგონიური ხასიათის მატარებელი სიმბოლოს – სპირალური ორნამენტის განხილვა, ადრეულ ეპოქიდან მისი ისტორიული და მხატვრული ტრანსფორმაციის ანალიზი – მეზობელი რეგიონების კერამიკის ორნამენტისასთან შედარების და სხვა ძეგლებზე (მონუმენტური და მინიატურული მხატვრობა, ქვის რელიეფები, ჭედური ხატები, დეკორატიული მინანქარი, ქსოვილები) პარალელების ძიების გზით.

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ უწყვეტი წრიული მოძრაობის პრინციპი, რაც გამოსახულია სპირალურ ორნამენტში საქართველოს ტერიტორიაზე უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული, უწყვეტად არსებობდა და სხვადასხვა ფორმით სახეცვლილი, ერთმანეთისგან განსხვავებულ მასალებში ჰპოვებდა გამოხატულებას. კვლევამ გამოავლინა, რომ შუა საუკუნეების ქართველ კერამიკოსთა საქმიანობა არასოდეს იყო იზოლირებული და კარჩაკეტილი. ხელოსნობის ამ დარგში აშკარად იგრძნობოდა მეზობელი ქვეყნების კერამიკის საწარმოო ცენტრებთან სიახლოვე და კავშირი, სავაჭრო გზებისა და კონტაქტების არსებობაც და საზოგადოდ, კულტურათაშორისი ზეგავლენები. ამ ფაქტზე ერთმანეთისაგან დაშორებულ რეგიონებში იდენტური ფორმების, მსგავსი ორნამენტებისა და ერთიდაიგივე სიუჟეტების არსებობა მიუთითებს.

კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანი იქნება სხვადასხვა სფეროში, კერძოდ: კულტურული მემკვიდრეობის გააზრებისათვის; თანადროული საზოგადოების კულტურული კონტაქტების დასადგენად; კომპოზიციების, სტილისა და ფერთა გამის ანალიზს მნიშვნელობა ექნება გამოყენებითი ხელოვნებისა და ესთეტიკის თვალსაზრისით. გარდა ამისა, კვლევის შედეგები შეიძლება სასარგებლო გამოდგეს საგანმანათლებლო მიზნებისთვის, კერძოდ ხელოვნების, ისტორიისა და არქეოლოგიის საგანმანათლებლო პროგრამებში – ინფორმაციის მიწოდებისათვის კერამიკის მხატვრული და კულტურული ასპექტების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: მოჭიქული კერამიკა; სპირალური ორნამენტი; სოლარული ნიშანი; შუა საუკუნეები.

შესავალი

მოჭიქული კერამიკა ქართული გამოყენებითი ხელოვნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფეროა. შუა საუკუნეების საქართველოს ნამოსახლარების არქეოლოგიურმა კვლევებმა გამოავლინა მოჭიქული კერამიკის მნიშვნელოვანი კოლექციები, რომლებიც მდიდარი წყაროა, როგორც თავად კერამიკული ხელოსნობის სპეციფიკური მახასიათებლების, ასევე მხატვრული დიზაინისა და ორნამენტის განვითარების პრინციპების შესასწავლად.

ერთ-ერთი ასეთი საინტერესო კოლექცია დაცულია ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში. ეს მასალები, ძირითადად, ბოლო სამი-ოთხი ათწლეულის განმავლობაში ქუთაისის ნაქალაქარის არქეოლოგიური კვლევების შედეგად იქნა გამოვლენილი (ლანჩავა, 2007), (ქარციძე, 2010), (Kartsidze, 2023). მასალის უმეტესი ნაწილი დეკორირებულია ორნამენტული სახეებით, როგორცაა გეომეტრიული (ზოლები, რგოლები, კონცენტრული წრეები, ოვალები), მცენარეული (სტილიზებული ფოთლები, ყვავილები, რტოები, ნაყოფები); მცენარეულ-გეომეტრიული; ზოომორფული (სხვადასხვა ფრინველები, თევზები, მტაცებელი ცხოველი), აბსტრაქტული ორნამენტები და სხვადასხვა სიმბოლოები (რელიგიური, მზის – დისკო და ბორჯღალი) აღნიშნულ ორნამენტებს გააჩნია მნიშვნელოვანი მხატვრული და სამეცნიერო ღირებულება, რომელთა სემანტიკური გააზრება და სიმბოლურ სტილისტური ახსნა საგანგებო კვლევის საგანს წარმოადგენს. ქუთაისური კოლექცია ნაკლებად შესწავლილია სპეციალისტების მიერ; ფაქტიურად არ ჩატარებულა მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული დეკორის ისტორიულ-სახელოვნებამცოდნეო კვლევა, მისი სტილისტური განვითარების დეტალურად შესწავლა. პუბლიკაციები კერამიკული მასალების შესახებ ძირითადად მოიცავს მათ კვლევას ისტორიული თვალსაზრისით, როგორც არქეოლოგიური ელემენტის დახასიათება-აღწერას და მხოლოდ ნაწილობრივ ეხება მის მხატვრულ დიზაინს, ფორმებისა და ორნამენტაციის ევოლუციის ასპექტში. რეალურად, კი მრავალწახნაგოვან გამოყენებით ხელოვნებაში კერამიკული ნაკეთობანი უდავოდ იმსახურებს სხვა სახის ნაკეთობებზე არანაკლებ ყურადღებას და მისი ორნამენტული ხელოვნების ადგილის სწორი გაგება და ახსნა ბევრ კითხვაზე გასცემს პასუხს. ამ ხარვეზის აღმოფხვრის მიზნით, ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის მკვლევართა ჯგუფის მიერ, საგრანტო პროექტის – „მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის განვითარების ეტაპები და მისი სამეცნიერო კატალოგიზაცია“, ფარგლებში ხორციელდება შუა საუკუნეების კერამიკის ორნამენტული დეკორის თავისებურებათა შესწავლა და ისტორიულ-სახელოვნებამცოდნეო კვლევა. პროექტის განხორციელების მიმდინარე ეტაპისათვის ჩატარდა მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული დეკორის სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური ანალიზი; დადგინდა ევოლუციის ეტაპები; გაანალიზდა კერამიკული ნაკეთობების მცენარეული (სარავა, 2024), ზოომორფული Kartsidze, 2024: 414), (Kartsidze, 2024: 342) და ეპიგრაფიკული (Ugrekheldze, 2024) ორნამენტები სტილისტურ-კომპოზიციური და ისტორიული თვალსაზრისით; განხორციელდა კერამიკისა და სხვა არტეფაქტებზე არსებული ორნამენტების ურთიერთშედარებითი ანალიზი, მათი უცხოური პარალელებისა და აგრეთვე, დასავლური თუ აღმოსავლური ხელოვნების ზეგავლენების მოძიება.

ამ ეტაპზე კვლევის მიზანს წარმოადგენს ქუთაისურ კერამიკულ ნაკეთობებზე გამოსახული ასტრალურ-კოსმოგონიური ხასიათის მატარებელი სოლარული სიმბოლოს – სპირალური ორნამენტის თავისებურებათა განხილვა, მისი ისტორიული და მხატვრული ტრანსფორმაციის ანალიზი – ადრეულ ეპოქებში მისი გამოვლინების, თანადროული პერიოდის მეზობელი რეგიონების კერამიკის ორნამენტიკასთან შედარების და სხვა ძეგლებზე (მონუმენტური და მინიატურული მხატვრობა, ქვის რელიეფები, ჭედური ხატები, დეკორატიული მინანქარი, ქსოვილები) პარალელების ძიების გზით.

მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის კვლევის შედეგებს შეუძლია მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანოს ზოგადად კულტურული, ისტორიული და მხატვრული ასპექტების გაგებაში. კვლევა მნიშვნელოვანი იქნება კულტურული მემკვიდრეობის გასაგებად და თანადროული საზოგადოების კულტურული კონტაქტების დასადგენად; გამოყენებითი ხელოვნებისა და ესთეტიკის თვალსაზრისით კომპოზიციების, სტილისა და ფერთა გამის ანალიზს მნიშვნელობა ექნება კერამიკულ ხელოვნებაში მხატვრული ტენდენციებისა და ინოვაციების გააზრებისათვის. კვლევის შედეგები შეიძლება სასარგებლო იქნას საგანმანათლებლო მიზნებისთვის, კერძოდ ხელოვნების, ისტორიისა და არქეოლოგიის საგანმანათლებლო პროგრამებში – ინფორმაციის მიწოდებისათვის კერამიკის მხატვრული და კულტურული ასპექტების შესახებ.

ქართულენოვან სპეციალურ ლიტერატურასა და სამეცნიერო პუბლიკაციებში შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის შესახებ პირველი მნიშვნელოვანი ინფორმაციები ჩნდება არქეოლოგთა ნაშრომებში, რომლებიც მოიცავს ამ პერიოდის საქართველოს ნასახლარების გათხრების შედეგად მოპოვებულ კერამიკულ მასალებზე გამოსახული ორნამენტული მოტივების ზოგად აღწერას. მიუხედავად იმისა, რომ ეს თემა საქართველოში აქტუალურია, სამეცნიერო პუბლიკაციები ჯერ კიდევ შედარებით მწირია, ფრაგმენტულია და ხშირად, მხოლოდ რომელიმე ერთ მიმართულებას, ერთ კონკრეტულ პერიოდს ეხება (კლდიაშვილი, 2022), ან ორნამენტის აღქმის გააზრებას (გაბაშვილი, 2022) და სიმბოლური დატვირთვის ახსნას შეიცავს (სურგულაძე, 1986). რეალურად კი კვლევები სასურველია წარიმართოს ინტერდისციპლინარული მიდგომით, რომელიც უკეთ გააანალიზებს ორნამენტების როგორც სტილისტურ, ისე კულტურულ და სოციალურ კონტექსტებს.

მეთოდები

სპირალური ორნამენტის შესწავლისა და გაანალიზებისათვის ძირითად კრიტერიუმად შეირჩა შემდეგი თანამედროვე მეთოდები: ვიზუალური ანალიზის მეთოდი (მხატვრული სტილის, ფერთა პალიტრის, კომპოზიციისა შესწავლისათვის, ასევე ორნამენტის კულტურული, ისტორიული და მხატვრული თავისებურებების განსაზღვრისათვის); ისტორიული და კულტურული კვლევის მეთოდები (ორნამენტის შედარება სხვადასხვა არქეოლოგიური აღმოჩენებთან კულტურული და ისტორიული კავშირების დასადგენის მიზნით); შედარებითი ანალიზის და ანალოგიების მეთოდი (შესწავლილი ორნამენტის შედარება მუზეუმებისა და კოლექციების ნიმუშებთან მსგავსებისა და განსხვავებების გამოსავლენად, ასევე სხვადასხვა დროისა და რეგიონის ორნამენტების შედარებისათვის).

შედეგები და მსჯელობა

მოჭიქული კერამიკის ქუთაისურ კოლექციაში გვხვდება სოლარული სიმბოლოებისა და სხვადასხვა ხვიების სახით გამოხატული გეომეტრიული ორნამენტით დეკორირებული ჭურჭლის ფრაგმენტები. ეს ორნამენტები საკუთარი ცენტრის გარშემო მბრუნავი მოზრდილი სპირალები და მრუდხაზოვანი ხვეულებია.

სპირალი ერთ-ერთ უძველესი სიმბოლო-ნიშანია, რომლის უადრესმა გამოსახულებებმა, ქვის ხანის ადამიანის მიერ გამოქვაბულში ამოკაწრული პეტროგლიფების სახით, შორეული წარსულიდან ჩვენამდე მოაღწია. ის აქტიურად გამოყენებული ნიშანია ძველი სამყაროს ყველა კულტურაში. სპირალი თავისი ფორმით სამყაროს დაუსაზამობის, მარად ბრუნების, დროის უსასრულობის, უწყვეტი წრიული მოძრაობის და ზოგადად, სიცოცხლის განვითარების მაგიურ სქემატურ გამოსახულებას

წარმოადგენს. ამასთან, ის ასოცირდება ცენტრის – საწყისთა საწყისის სიმბოლიკასთან, სადაც კონცენტრირებულია ძალა და ენერჯია, რაც უზრუნველყოფს მოძრაობას. ის ერთდროულად არის მზისა და მთვარის სიმბოლო და ჰაერისა და წყლის გამოხატულებაც. გარდა ამისა, ის არის სულიერი ზრდის, განვითარებისა და გაუმჯობესებისაკენ მიმავალი გზის სიმბოლო; ყოველი მისი შემობრუნება რაღაც ახალს აღნიშნავს; მისი რიტმული მოძრაობა და თანდათანობითი გაფართოება აკავშირებს უძრობას მოძრაობასთან, დროებითს – მარადიულთან, ციკლურობას – ევოლუციასთან.

სპირალი, როგორც ჩანს, ქართველთა შორეული წინაპრების რწმენა-წარმოდგენაშიც საკრალური ნიშან-სიმბოლოს წარმოადგენდა და ასტრალურ-კოსმოგონიურ ხასიათს ატარებდა. ალბათ ამიტომაც გამოსახვდნენ ამ სიმბოლოურ-ქვეტექსტოვან ფიგურას საკუთარი ხელით შექმნილ უპირველეს ნივთებზე – თიხის ჭურჭელზე, ხოლო მოგვიანებით ბრინჯაოსა თუ ოქროს ნაკეთობებზე. მათგან საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ყველაზე ადრეული ნიმუში „სათვალისებური“ სპირალის გამოსახულებით, ჯერ კიდევ პრეისტორიულ – ენეოლით-ბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება. ეს კერამიკულ ჭურჭელია (სურ. 1), რომელიც კიკეთის მიდამოების სამარხის არქეოლოგიური გათხრების დროს იქნა აღმოჩენილი (კლდიაშვილი, იზორია, 2001: 293). ეს ფაქტი შესაძლებელს ხდის ვივარაუდოთ, რომ გამოქვაბულის კედლიდან უწყვეტი წრიული მოძრაობის ამ სიმბოლომ პირდაპირ თიხის ნაკეთობებზე გადაინაცვლა.

სურ. 1. კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტი. კიკეთი (ენეოლითური ხანა)

ამ პერიოდიდან მოყოლებული, შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის უწყვეტად ხდებოდა სპირალური ორნამენტით სუფრის, სამზარეულო, სამეურნეო და საკულტო დანიშნულების კერამიკული ნაკეთობებისა და თიხის ჭურჭლის მორთვა. განსაკუთრებით ფართო გავრცელება ჰპოვა მან ადრეობრინჯაოს ხანაში. აკად. ო. ჯაფარიძე სამართლიანად მიიჩნევს, რომ, მტკვარ-არაქსის კულტურის აყვავების ხანაში სპირალს წამყვანი ადგილი უკავია და იგი გასაოცარ მრავალგვარობას იჩენს გეომეტრიულ მოტივთა შორის. ამ ორნამენტს არსად ისეთი ფართო გავრცელება არ მიუღია, როგორც მტკვარ-არაქსის კულტურაში (ჯაფარიძე, 1976: 91-92). ცხადია, ეს ტრადიცია გაგრძელდა ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში. ამ ფაქტს არქეოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული მრავალი

უძველესი არტეფაქტი ადასტურებს. ამასთან, სპირალური ორნამენტი მხოლოდ თიხისა და კერამიკული ნაკეთობებისათვის დამახასიათებელი მოტივი როდია – მისი გამოყენება ძველთაგანვე ფართოდ დაინერგა სხვადასხვა დანიშნულების საგნებზე. ის გვხვდება ადრეყორღანული მტკვარ-არაქსის კულტურის ოქროს სამკაულებზე (სურ. 2, 1) (თრიალეთის კულტურა, 2019), ბრინჯაოს ქინძისთავეებზე, ბედენური კულტურის საკინძებზე, კოლხური კულტურის ოქროს სამკაულებზე (სურ. 2, 2-3) (კოლხები, 20121), ბრინჯაოს ცულებზე, სარტყლებზე (სურ. 2, 4), აბზინდეებზე (სურ. 2, 5) (კაუჭიანი აბზინდა, 2020), ფიბულებსა და ბალთებზე (სურ. 2, 6) (ანტიკური ხანის ნაკეთობები, 2014); ასევე მრავლად გვხვდება სპირალური მოტივის გამოყენების მაგალითები ვერძის სტილიზებული ფორმით გამოსახვისას.

სურ. 2. სპირალური ორნამენტები ხელოვნების ნიმუშებზე: 1 – ოქროს ყელსაბამი თრიალეთის ყორღანული კულტურიდან; 2, 3 – ოქროს სამკაულები ვანის საგანძურიდან; 4 – ბრინჯაოს სარტყელი; 5 – აბზინდა; 6 – ბალთა

ქუთაისურ ჯამებზე, დამოუკიდებელი სახით არსებული სოლარული სიმბოლოს გარდა, გვხვდება კომპოზიციები, სადაც სპირალური მრუდები წარმოდგენილია ისეთ ორნამენტებთან კომბინაციაში, როგორებიცაა – კალიგრაფიული წარწერები, გეომეტრიული ფიგურები, წრეხაზები, წნულები და სხვ. მოტივი ზოგჯერ ჯამის ძირზეა გამოსახული, ზოგჯერ მთლიანად ავსებს ჭურჭლის ზედაპირს, ან მხოლოდ

ბორდიურებთან შემოუყვება მას. აქვე უნდა აღინიშნოს იმ ზომიერების შესახებ, რასაც ყოველთვის იცავდნენ ქართველი ხელოსნები ფერადოვანი გამის გემოვნებით შერჩევის დროს. ისინი თავს არიდებდნენ მკვეთრ, ჭყეტელა და მყვირალა ფერებს და ახერხებდნენ ჰარმონიული შეხამების მიღებას.

ქუთაისური კოლექციიდან ერთ-ერთი ჯამის (შ. წ. №9539 AA-764 ქ.გ. საგ. №4302.85) ფრაგმენტზე ამოკაწვრით შესრულებული მოზრდილი სპირალური მრუდი, რადიალური სხივებით, უდავოდ სოლარულ სიმბოლოს წარმოადგენს. ჯამი წითელკეციანია, თეთრად ანგობირებული. სპირალი და სხივები ერთობლივად ქმნის მზის ნიშან-სიმბოლოს. მართალია, ნიმუში ფრაგმენტულია, მაგრამ იკითხება, რომ კომპოზიციურად სოლარული სიმბოლო ჯამის ცენტრალურ არემია გამოსახული. ფერთა გამა მონათესავე ფერებითაა გადაწყვეტილი: ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია მუქი ყავისფერი საღებავით, რაც კარგად ეხამება მომწვანო ოქრას. ჯამზე გადავლებულია უფერული კრიალა ჭიქური (სურ. 3, 1).

სურ. 3. სპირალური ორნამენტები: 1 — მზის სიმბოლოს სახით; 2 — კალიგრაფიულ ორნამენტთან კომბინაციაში; 3 — გეომეტრიულ ფიგურებში ჩასმული ხვიების სახით; 4 — წულში ჩართული პატარა ხვიების სახით

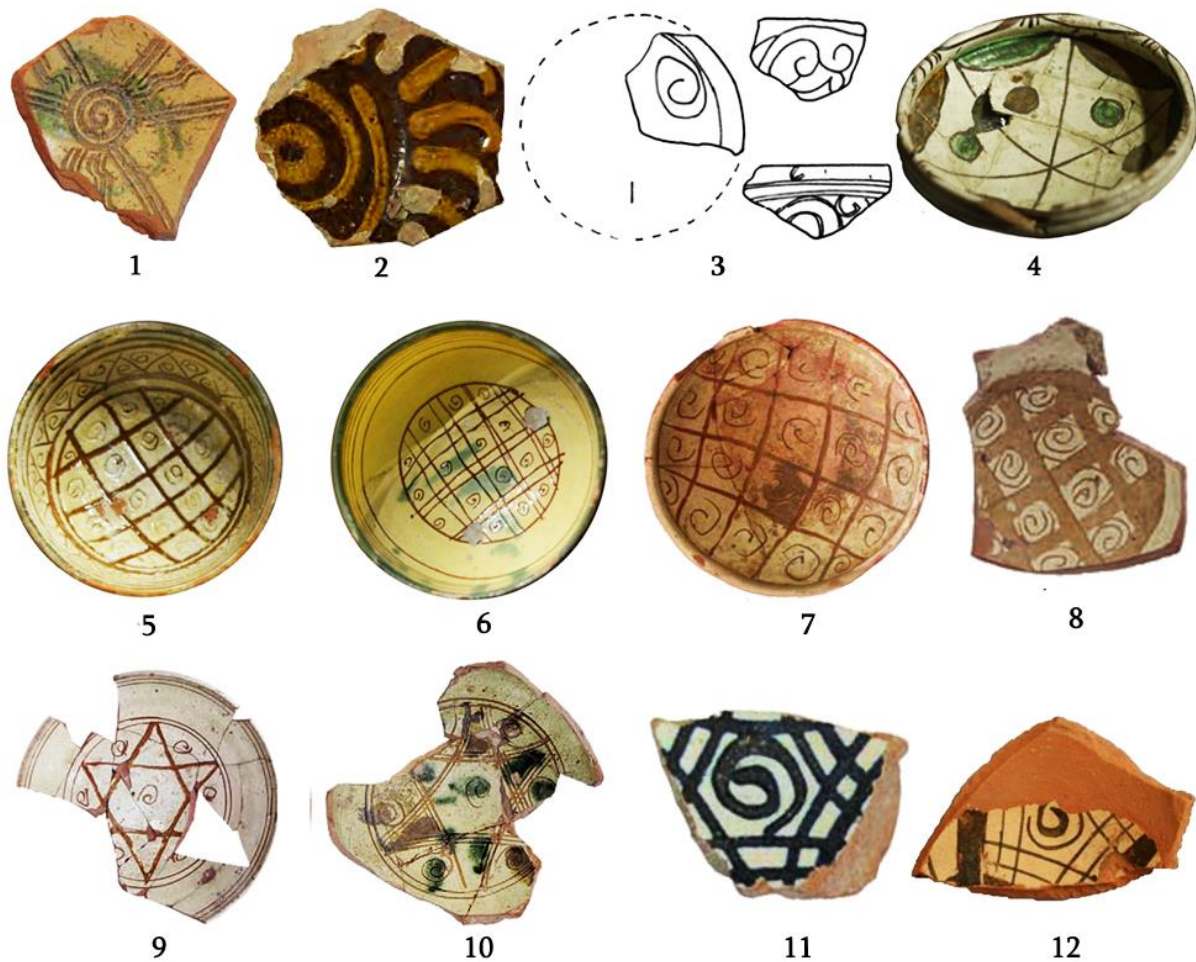
წყლის მორევის შთაბეჭდილებას ქმნის კალიგრაფიულ ორნამენტთან კომბინირებული სპირალური მოტივი ერთ-ერთი ჯამის (შ. წ. 9539 AAAA-764. ქ.გ. №4073; 4011.85) ფრაგმენტზე. აქ სპირალის ირგვლივ გამოსახული კონცენტრული წრეები და ტალღებით აზვირთებული კუფური ასო-ნიშნებისაგან შედგენილი ეპიგრაფიკული თუ ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტი მართლაც წყლის ზედაპირის ასოციაციას წარმოშობს. სპირალური მრუდი ჭურჭლის ცენტრშია გამოსახული (სურ. 3, 2). ფიგურები სგრაფიტოს ტექნიკითაა შესრულებული. ნაკაწრი ხაზები ყავისფერი საღებავითაა ამოვსებული და ჰარმონიულად ერწყმის ჩალისფერ არეს. ჯამი დაფარულია უფერული ჭიქურით. გარეპირი კალთამდე ანგობირებულია და მასზეც გადავლებულია უფერული კრიალა ჭიქური.

კიდევ ერთი ჯამის შემორჩენილ ფრაგმენტზე (შ. წ. №5674 AA-259/2) გამოსახულია გეომეტრიულ ფიგურებში ჩაწერილი ორბრუნვიანი სპირალური მრუდები, პატარა ხვიების სახით (სურ. 3, 3). ამ შემთხვევაში, სავარაუდოდ, ჭურჭლის მთელი ზედაპირია დეკორირებული. ჯამი ყავისფერკეციანი და სქელკედლიანია; შიდაპირი თეთრად ანგობირებული; ამოკაწვრით შესრულებულია ჰორიზონტალური და დიაგონალურად დახრილი ურთიერთმკვეთი ხაზები. ხაზების კვეთით მიღებულ ექვსკუთხედებში ჩასმულია სპირალური მრუდები. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. სპირალების ირგვლივ ორნამენტი მონაცვლეობით გახალისებულია მწვანე და მოყვითალო-ყავისფერი საღებავით, რომელიც ფუნჯის საშუალებითაა დატანილი. გადავლებულია უფერო კრიალა ჭიქური. ჯამს აქვს სქელი, დაბალი, გამოყვანილი, ღრუ ქუსლი. ქუსლის ღრუში არის დამდის ანაბეჭდი.

საინტერესოაა დეკორირებული ერთ-ერთი წითლად გამომწვარი, თხელკეციანი ჯამის (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ. №6358.87) შემორჩენილი ფრაგმენტი, რომლის ორივე, შიგა და გარე ზედაპირი შემკულია ორნამენტებით. შიდაპირზე პატარა სპირალური მრუდები გამოსახულია წნულ თუ გრეხილურ ორნამენტთან კომბინაციაში, კერძოდ ისინი ჩართულია ლენტების გადახლართვის ადგილებში. პირ-ბაკოს ირგვლივ შემოუყვება ორი წრეხაზი-სარტყელი. ნაკეთობის ფრაგმენტულობის გამო (შემორჩენილია მხოლოდ პირ-ბაკოსა და გვერდის ფრაგმენტი) შეუძლებელია განისაზღვროს მოტივის კომპოზიციური განაწილება, ანუ მხოლოდ ნაპირს შემოსდევს გრეხილი ორნამენტი, სარტყელისებურად თუ ზედაპირი მთლად დაფარულია წნული მოტივით. გარეპირზე ვარდულაა გამოსახული, რომლის ფურცლებისაგან თაღედია წარმოქმნილი; თაღებთან, ფურცლებსშორისი მცირე არე, შევსებულია პატარა, სპირალურად ჩახვეული ორნამენტებით. ჯამის ორივე ზედაპირი ანგობირებულია, ორივეზე გამოსახულება შესრულებულია სგრაფიტოს ტექნიკით. ნაკაწრი ხაზები შევსებულია ყავისფერი საღებავით. ჯამის შიგა ზედაპირი გახალისებულია მწვანე, მდოგვისფერი და ყვითელი ფერებით. გარეპირზე ფურცლები მონაცვლეობით შეფერილია მწვანე და მდოგვისფერი საღებავებით. ჯამი დაფარულია უფერული კრიალა ჭიქურით. პირ-ბაკო შესქელებული, არათანაბრად დაშვებული კალთები. (სურ. 3, 4).

ზემოაღწერილ ქუთაისურ მოჭიქულ ჯამებზე გამოსახული სპირალური მოტივების პარალელები დასტურდება საქართველოსა და უცხოეთში მოპოვებულ მასალებში. რადიალურ სხივებთან კომბინაციაში გამოსახულ სოლარულ სიმბოლოსთან (სურ. 3, 1) ყველაზე ახლო პარალელს წარმოადგენს დასავლეთ ანატოლიაში, ნაქალაქარ აფროდისიასის (თურქეთი) გათხრების შედეგად აღმოჩენილ, XI-XII საუკუნეებით დათარიღებულ, ბიზანტიურ მოჭიქულ კერამიკულ ჯამზე გამოსახული ორნამენტი (სურ. 4, 1) (Öztaşkın, 2017: 176). ასევე მსგავსებას ავლენს ქ. სიმფეროპოლის თავრიდის ცენტრალურ მუზეუმში (ყირიმი) დაცული მოჭიქული ჯამის ფრაგმენტი, რომელიც ოქროს ურდოს პერიოდითაა დათარიღებული (სურ. 4, 2) (Сейдалиев. 2021: 298).

სპირალური მრუდით შემკული კერამიკული ჭურჭელი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ძველი თბილისის ქარვასლის ტერიტორიისა (სურ. 4, 3) (მინდორაშვილი. 2009: ტაბ. XXVI, 171) და მეტეხის ხიდთან – ორმოცი სებასტიანელი მოწამის სახელობის ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიის (დანელია, 2011) არქეოლოგიური კვლევის დროს (სურ. 4, 4). ეს ორი უკანასკნელი ხვიის ფორმით მსგავსებას ავლენს ქუთაისურ მოჭიქულ ჯამთან, გეომეტრიულ ფიგურებში ჩასმული სპირალური მრუდების კომპოზიციით (სურ. 3, 3). ამ ორნამენტის ანალოგები უცხოურ მასალებში კიდევ უფრო მრავლად გვხვდება, მათგან გამოვყოფთ: ქ. სალონიკის ბიზანტიური კულტურის მუზეუმში დაცული ჯამის დეკორი (სურ. 4, 5); ჯამის მოტივები სალონიკის წმ. დემეტრეს საძვალედან (სურ. 4, 6) (Византийская керамика из Салоник, 2019); აღმოსავლეთ ყირიმის მოჭიქული იმპორტული ჭურჭლის დეკორი ოქროს ურდოსდროინდელ ქალაქებში აზაკსა (სურ. 4, 7) (Масловский. 2017: 483) და ალუმტაში (სურ. 4, 8-10), (Тесленко. 2021: 221); მრავალხაზოვან ექვსკუთხედშია ჩასმული სპირალური მრუდი ნაქალაქარ აფროდისიასის ჯამის ფრაგმენტსა (სურ. 4, 11) (Öztaşkın. 2017: 182) და ბურსის ტერიტორიაზე მოპოვებულ მოჭიქულ ფრაგმენტზე (სურ. 4, 12) (Şahin, 2017: 99).

სურ. 4. სპირალური მოტივების უცხოურ და ადგილობრივ მასალებში:
 1 — აფროდისიასის ნაქალაქარიდან; 2 — სიმფეროპოლის მუზეუმიდან; 3, 4 — ძველი
 თბილისიდან; 5 - 6 სალონიკიდან; 7 -10 — ყირიმიდან; 11 — აფროდისიასიდან;
 12 — ბურსადან

წნული ორნამენტისა და სპირალური ხვების კომბინაციით დეკორირებული ქუთაისური მოჭიქული ჯამის (სურ. 3, 4) საინტერესო პარალელს წარმოადგენს ძველ თბილისში აღმოჩენილი XI-XII საუკუნეებით დათარიღებული ჯამი, რომელზეც გამოსახული მოტივი წარმოადგენს გრებილ ორნამენტში ჩართულ სპირალურ მრუდებს (სურ. 5, 1) (მიწიშვილი, 1979: 54). მსგავსი ორნამენტით შემკული ჯამი ასევე აღმოჩენილია ბათუმის ციხეზე (მიწიშვილი, 1976: 2).

მსგავსი მოტივები – წნულში ჩართული სპირალური ხვების სახით, მრავლად გვხვდება უცხოურ მასალებშიც, მათგან აღსანიშნავია: უკრაინის სოფ. ტორგოვიცის არქეოლოგიური კვლევისას აღმოჩენილი მოჭიქული ჭურჭლის ფრაგმენტი (სურ. 5, 2), რომლის შესახებ ავტორი აღნიშნავს, რომ კერამიკული ნაწარმი შემოტანილი იყო ოქროს ურდოს უფრო აღმოსავლეთ რეგიონებიდან (Козырь. 2017: 344); სამხრეთ-აღმოსავლეთ ყირიმის კერამიკული ჯამი აზოვიდან (სურ. 5, 3) (Масловский. 2017: 482); შუა საუკუნეების ოქროს ურდოს პერიოდის დასახლების ალუმტის (ყირიმი) ერთ-ერთი მამულის არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი ჯამი (სურ. 5, 4) (Тесленко. 2017: 401).

სურ. 5. მოჭიქული ჭურჭელი წნულში ჩართული პატარა სპირალით: 1 — ჯამი ძველი თბილისიდან; 2 — ფრაგმენტი ტორგოვიციდან (უკრაინა); 3 — ჯამი აზაკიდან (სამხრეთ-აღმოსავლეთ ყირიმის სახანო); 4 — ჯამი ალუშტიდან (ყირიმი)

მოჭიქული კერამიკის უცხოურ მასალებში ანალოგების არსებობა, ცალკეული ორნამენტების და მოტივების სახით, რა თქმა უნდა, იმაზე მეტყველებს, რომ ქართული კერამიკოსები იზოლირებულად, მეზობელი ქვეყნებისგან მოწყვეტილად არ საქმიანობდნენ და კულტურულ-ეკონომიკურ ურთიერთობები ჰქონდათ ახლო და შორეულ მეზობელ ხალხებთან.

შუა საუკუნეებიდან, საქართველოში, მსგავსმა სპირალურმა მოტივებმა ფართო ასხავა ჰპოვა სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სხვადასხვა ძეგლებზე. ოსტატები ინტენსიურად ქმნიდნენ სხვადასხვა ვარიაციებს ხვების, ვოლუტების, მეანდრების, სტილიზებული ვაზის პწკალებისა და ყვავილწნულების სახით. ამ ორნამენტებით შემკულია მინიატურულ და მონუმენტურ ფერწერის ნიმუშები, ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფები, ჭედურ ხატები, დეკორატიული მინანქარი და ქსოვილები (სურ. 6).

მაგალითისათვის დავასახელებთ რამდენიმეს:

- მონუმენტური ფერწერიდან (სურ. 6, 1-2) – დეკორატიული შემკულობა XI ს-ის სვანეთის იფრარის კანკელზე (David, Tamar and the Bagratids, 2024: 373); XIII ს-ის ყინწვისის ფრესკაზე (ფირალიშვილი, 1979: ტაბ. 39);
- ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფებიდან – მწვანე მონასტერი, იგივე ჩითახევის წმინდა გიორგის IX ს-ის მონასტერი (სურ. 6, 3), X ს-ის ზემო სკრის (სურ. 6, 4) (ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი, 1954: 37), XI ს-ის ზემო კრიხის მთავარანგელოზთა ეკლესია (სურ. 6, 5) (ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი, 1954: 39), XVI ს-ის სამწევრისი (სურ. 6, 6) (ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი, 1954: 86); აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზემო კრიხის კარიბჭის ტიმპანი (სურ. 6, 7)² და X ს-ის პარხლის ეკლესიის კარის სათაურის შემკულობაში წნული ორნამენტის ხლართებს შორის დარჩენილი არეები შევსებულია წრეებით ან სპირალური მრუდებით (სურ. 6, 8)³, მსგავსად ქუთაისური ჯამისა.
- ჭედური და ოქრომჭედური ნიმუშებიდან – ჩუკულის კარედი ხატის (X ს.) მოჩარჩოება და მოციქულთა საფენები შემკულია სპირალური მეანდრებით (სურ. 6, 9)⁴; ონის მთავარანგელოზთა ხატი (XIII ს. ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმი), რომელზეც მთავარანგელოზთა შარავანდედი და ერთ-ერთის სამოსის საოლველი წარმოადგენს უწყვეტი სპირალური ორნამენტის არშიას (სურ. 6, 10) (ლანჩავა, ო., ჩუბინიძე, ე. და სხვ., 2017: 116); ხახულის ხატის (XI-XII სს.) ჭედურობის რელიეფური დეკორატიული ხვეულები (სურ. 11) (ხუსკვიადე, 1984: 143).

² ფოტოები ნინო სარავასი.

³ ფოტო დიმიტრი ერმაკოვისა. ამჟამად შემორჩენილია მხოლოდ მარცხენა კარი.

- დეკორატიული ტიხრული მინანქრის ნიმუშებიდან – X-XII სს-ის შარავანდედის ფრაგმენტები ხვეული ორნამენტებით, შიგ ჩასმული შროშანით (ხუსკივაძე, 1984: 129) (სურ. 6, 12);
- მოხატული ხელნაწერებიდან – „ანჩის სახარებაში“ (XII-XIII სს.), მარკოზისა და მათეს სახარებების დასაწყისი თავსამკაულები სპირალური მოტივებითაა გაფორმებული, რომლებიც ურთიერთშებრუნებული S-ური და ზენური ხვიების უწყვეტი ლენტის სახითაა წარმოდგენილი; სპირალური მეანდრებითაა შემკული თავსამკაული დოკუმენტისა „როსტომ მეფის სასისხლო სიგელი გუგუნბერიძეებისადმი“ (XVII ს.) (სურ. 6, 13);
- დეკორატიულ ქსოვილებიდან – ზემო სვანეთის ეკლესიებში შემორჩენილი VIII – XIII საუკუნეების ქსოვილები, რომელთა კომპოზიციებში სპირალურ მოტივები სტილიზებულ ყლორტებსა და ყვავილებთანაა შერწყმული (კეცხოველი, 1988: 122) (სურ. 6, 14) (კალანდია, 2017: 37) და გასაოცარ მსგავსებას ავლენს ტიხრული მინანქრის შარავანდედის ფრაგმენტებთან (სურ. 6, 12); ასევე დეკორატიული ხალხური ფარდაგები, რომლებშიც უხვადაა ჩართული სტილიზებული სპირალური მოტივები (კოშორიძე, 2022). აქვე უნდა აღინიშნოს ქტიტორთა სამოსზე გამოსახული ხვეულები ფრესკული მხატვრობიდან და ჭედური ხატებიდან, რომლებიც წარმოადგენს ქსოვილის დაჩითვის სახეს, ან გასაფორმებელ ნაქარგობას; მათგან გამოვყოფთ: დედოფალ ნათელის სამოსი XIII ს-ის ხობის ტაძრის მოხატულობიდან (სურ. 6, 15) (კალანდია, 2017: 65); ქტიტორის სამოსი XVI ს-ის სორის ეკლესიის ფრესკიდან (სურ. 6, 16) (კალანდია, 2017: 92); დედოფლის სამოსი გელათის ტაძრის XVI ს-ის მოხატულობიდან (სურ. 6, 17) (კალანდია, 2017: 38); სავარძლის მუთაქა ღვთისმშობლის X ს-ის ჩუკულის ჭედურ კარედზე და სხვ.

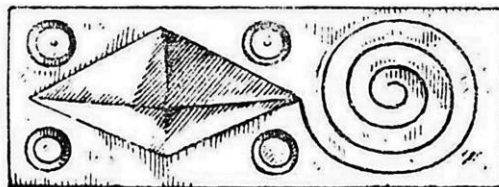
1

2

3

4

5

6

7

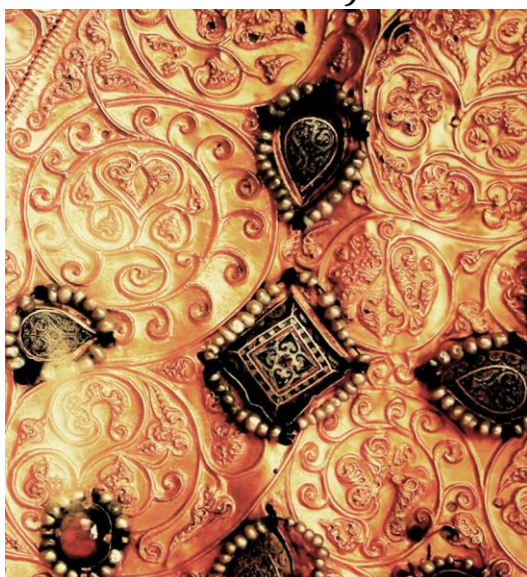
8

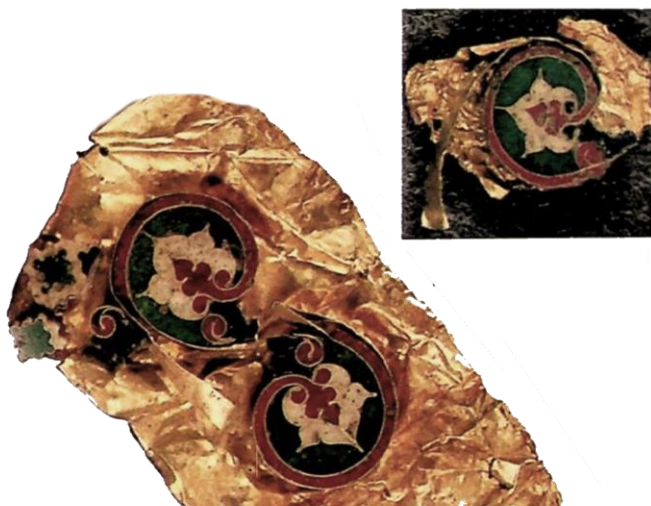
9

10

11

12

13

14

15

16

17

სურ. 6. სპირალური ორნამენტები შუა საუკუნეების ხელოვნების ნიმუშებზე: 1, 2 — მონუმენტური ფერწერა; 3-8 — ქვის რელიეფები; 9-10 — ჭედური ნიმუშები; 11 — ოქრომჭედლური ნიმუშები; 12 — ტიხრული მინანქარი; 13 — მოხატული ხელნაწერები; 14-17 — დეკორატიულ ქსოვილები

დასკვნები

როგორც ვხედავთ, მუდმივი მოძრაობის სიმბოლოს გამოსახვის ტრადიცია უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული, უწყვეტად არსებობდა და სხვადასხვა ფორმით სახეცვლილი, ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებულ მასალებში ჰპოვებდა გამოხატულებას.

ამრიგად, კერამიკული მასალის ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს კერამიკული ხელოსნობა იზოლირებულად არ ვითარდებოდა და არ ამჟღავნებდა კარჩაკეტილობის ტენდენციებს, პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ იგრძნობოდა აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და ჩრდილოეთის ქვეყნების კერამიკის საწარმოო ცენტრებთან კავშირიც, სავაჭრო გზებისა და კონტაქტების არსებობაც და საზოგადოდ, კულტურათაშორისი ზეგავლენები, რის შედეგადაც სხვადასხვა კულტურული ნიმუშები და ადგილობრივი ტრადიციები ერთმანეთს შერწყმა. ასეთი ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, ერთმანეთისაგან დაშორებულ რეგიონებში იდენტური ორნამენტული გამოსახულებები, მსგავსი მოტივების და ფორმების არსებობა იძლევა.

დასასრულ, იმედს გამოვთქვამთ, რომ ქართული მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის კვლევა ხელს უწყობს ისტორიული და კულტურული ცოდნის გაღრმავებას და გარკვეული მნიშვნელობა ექნება არა მხოლოდ მეცნიერების, არამედ ხელოვნებისა და განათლების სფეროში, ასევე, კულტურული მემკვიდრეობის აღქმისა და შენარჩუნების საკითხებში.

მადლიერება:

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტი № FR-21-87386], რისთვისაც მადლობას ვუხდით ფონდს.

ლიტერატურა

- ანტიკური ხანის ნაკეთობები. (2014). Retrieved აგვისტო 31, 2024, from ჟურნალი „ლიბერალი“ https://liberali.ge/articles/view/3633/foto-antikuri-khanis-naketobebi?fb_comment_id=1798754246843247_4275228472529133
- გაბაშვილი, მ. (2022). ორნამენტის აღქმის საზრისები: ფიგურა თუ ცელესტიური კონფიგურაცია? *Ars Georgica გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრის ელექტრონული ჟურნალი*. სერია B. <https://www.georgianart.ge/index.php/ka/2010-12-03-16-25-41/305-2023-01-06-13-14-51.html>
- დანელია, დ. (2011). უნიკალური არქეოლოგიური აღმოჩენები თბილისში. Retrieved აგვისტო 29, 2024, from „ამბიონი“ - საზოგადოებრივ-რელიგიური ინტერნეტ ჟურნალი. <http://www.ambioni.ge/unikaluri-arqeologiuri-armocenebi-tbilissi/>.
- თრიალეთის კულტურა. (2019). Retrieved აგვისტო 29, 2024, from ჟურნალი „ინტერმედია“ <https://intermedia.ge/სტატია/111833-თრიალეთის-კულტურა/89/>
- კალანდია, გ., საგანელიძე, ი., ზამბახიძე, ი. (2017). *ქსოვილი საქართველოდან*. თბილისი: გამომცემლობა „ფავორიტი“. <https://www.academia.edu/42892198/%E1%83%A5%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9C%20Textile%20From%20Georgia>
- კაუჭიანი აბზინდა, ქედა, ზუნდაგა, ძვ.წ. X-IX სს. (2020). etrieved აგვისტო 29, 2024, from ამირან კახიძის სახელობის აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმი. <https://ajaramuseums.ge/public/museums/arch/kauchiani-abzindaqedazundaga-dzvw--XIX-ss>
- კეცხოველი, მ. (1988). *შუა საუკუნეების დეკორატიული ქსოვილები ზემო სვანეთიდან*. თბილისი: მეცნიერება. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/490965/1/ShuaSaukuneebisDekoratiuliQsovilebiZemoSvanetidan_1988.pdf
- კლდიაშვილი, ა. (2022). კოსმოცენტრული კულტურის სამყაროს ხატი მტკვარ-არაქსული კერამიკის ორნამენტულ დეკორში *Ars Georgica გ. ჩუბინაშვილის სახელობის*

- ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრის ელექტრონული ჟურნალი. სერია B. <https://new.georgianart.ge/>
- კლდიაშვილი, ა., იზორია, მ. (2001). საქართველო უძველესი გვიანბრინჯაო - ადრე რკინის ხანაძე I. თბილისი: ლოგოსი.
- კოლხები, კოლხური საგანძური და არტეფაქტები - ნაწილი II. (2021). Retrieved აგვისტო 29, 2024, from ჟურნალი „ინტერმედია“. <https://intermedia.ge/სტატია/141832-კოლხები-კოლხური-საგანძური-და-არტეფაქტები-ნაწილი-II/2/>
- კოშორიძე, ი. (2022). ორნამენტი, როგორც ნიშანი და სიმბოლო - თუშური ფარდაგის ორნამენტული ლექსიკონი *Ars Georgica* გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრის ელექტრონული ჟურნალი. სერია B. <https://new.georgianart.ge/>
- ლანჩავა, ო. (2007). ქუთაისის არქეოლოგია. ქუთაისი. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/283192/1/Quataisis_Archeologia.pdf
- ლანჩავა, ო., ჩუბინიძე, ე., უგრეხელიძე, ი., დოლონაძე, ა., სარავა, ნ., ქარციძე, ნ., სულაბერიძე, დ., მსხილაძე, მ. (2017). ძველი ქართული ნაქარგობა წერილობით წყაროებში, არქეოლოგიურ მასალებსა და ხელოვნების ძეგლებში. ქუთაისი: აწსუ გამომცემლობა. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/403723>
- მინდორაშვილი, დ. (2009). არქეოლოგიური გათხრები ძველ თბილისში. თბილისი.
- მიწიშვილი, მ. (1976). ქართული მოჭიქული ჭურჭლის წარმოების ისტორიიდან. თბილისი.
- მიწიშვილი, მ. (1979). მოჭიქული კერამიკის საწარმო შუა საუკუნეების თბილისში (IX-XIII სს). თბილისი.
- სარავა, ნ., ქარციძე, ნ., უგრეხელიძე, ი. (2024). ქუთაისური მოჭიქული კერამიკული ჯამის ორნამენტის შესწავლისათვის. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია [ბეჭდვაში].
- სურგულაძე, ი. (1993). ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლოკა. თბილისი: სამშობლო.
- ფირალიშვილი, ო. (1979). ყინწვისის მოხატულობა. თბილისი : ხელოვნება
- ქართული მოხატული ხელნაწერები და ისტორიული საბუთები. საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული მასალა. (2016). რედაქტორ-შემდგენელი: ქეთევან ასათიანი. თბილისი: <https://archive.gov.ge/ge/sametsniro-publikatsiebi/kartuli-mokhatuli-khelnatserebi-da-istoriuli-sabutebi-1?fbclid=IwAR2eue7snpBSWyRF83He6BolWA3zeMjAkMR-pyHThwoY5a0EvWZKZ2TrSwk>
- ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი. (1954). ტექსტი, მასალის შერჩევა და ნახატები რ. შმერლინგისა. თბილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა. file:///C:/Users/user/Downloads/Kartuli_Xurotmozgvruli_Ornamenti.pdf
- ქარციძე, ნ. (2010). შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკა ქუთაისიდან. სადოქტორო დისერტაცია. ქუთაისი.
- ხუსკვიცაძე, ლ. (1984). შუა საუკუნეების ტიხრული მინანქარი საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში: [ალბომი-კატალოგი]. თბილისი: ხელოვნება. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/423996/5/ShuaSaukuneebisTixruliMinanqari_1984_Gateqstebuli.pdf

- ჯავახიძე, ო. (1976). *ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით*. თბილისის უნივერსიტეტის გამ-ბა.
- David, Tamar and the Bagratids – Medieval Georgia (2024). *Golden Fleece. Art of Georgia*. Krakow: National Museum Publishing House.
- Hooked clasp, Qeda, Zundaga, 10th-9th cc.BC. (2020). Amiran Kakhidze Ajara Archaeological Museum. <https://ajaramuseums.ge/public/en/museums/arch/Hooked-claspQedaZundaga10th9th-ccBC>
- Kartsidze N. G., Ugrekhelidze I. I., Sarava N. D., Sulaberidze D. N. (2024). Glazed ceramic vessel with the image of a bird from the Kutaisi Historical Museum. *Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. Liverpool, United Kingdom.: Cognum Publishing House, pp. 414-420. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-03-2024-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>
- Kartsidze, N., Lanchava, O., Ugrekhelidze, I., Sulaberidze, D., Sarava, N. (2023). Artifacts Reflecting the Traditions of Producing Glazed Ceramics from the Kutaisi Historical Museum. *Proceedings of Georgian National Academy of Sciences, series of History, Archaeology, Ethnology and Art History*, no. 2, pp. 128-138. <http://macne.org.ge/index.php/macne/article/view/113>
- Kartsidze, N., Ugrekhelidze, I., Sarava, N., & Sulaberidze, D. (2024). For the Decoration of Kutaisi Glazed Ceramics. „*Modern Research in Science and Education*“ *Proceedings of VII International Scientific and Practical Conference*. Chicago, 342-349. <https://papers.4science.ge/index.php/mrsep/article/view/32>.
- Öztaşkın. M. (2017). Byzantine and Turkish Glazed Pottery Finds from Aphrodisias. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья вв. Том 2*. Казань — Кишинев. 165-188.
- Şahin, Derya ve Gonca Gülsefa (2017). „Bursa Tophane Seramikleri“. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 Sayı: 32.
- Ugrekhelidze, I., Kartsidze, N., Sarava, N., & Sulaberidze, D. (2024). Glazed Ceramics with Epigraphical Ornament from Kutaisi Historical Museum [in print].
- Византийская керамика из Салоник* (2019). Retrieved August 29, 2024, from livejournal. <https://uchitelj.livejournal.com/1289272.html>.
- Козырь, И.А., Боровик, Т.Д. (2017). Поливная керамика Торговицкого археологического комплекса периода Золотой Орды. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X—XVIII вв.*
- Масловский, А.Н. (2017). Восточнокрымский поливной импорт в золотоордынском Азаке. Вопросы хронологии. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X—XVIII вв.*
- Масловский, А.Н., (2017). Восточнокрымский поливной импорт в золотоордынском Азаке. Вопросы хронологии. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X—XVIII вв.*
- Сейдалиев, Э.И., & Сейдалиева, Д.Э. (2021). Глазурованная керамика золотоордынского периода в фондах центрального музея Тавриды: попытка атрибуции одной коллекции. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, (26), 282-307.

Тесленко, И. Б. (2021). *Керамика Крыма XV века*. Киев: ИА НАН Украины. 308 с.

REFERENCES

- ant'ik'uri khanis nak'etobebi [Artifacts of Antiquity]* (2014). Retrieved agvist'o 31, 2024, from "Liberali" magazine https://liberali.ge/articles/view/3633/foto-antikuri-khanis-naketobebi?fb_comment_id=1798754246843247_4275228472529133.
- gabashvili, m. (2022). ornament'is aghkmis sazrisebi: pigura tu tselest'iuri k'onpiguratsia? [Perceptual senses of ornament: figure or celestial configuration?] *Ars Georgica g. chubinashvilis sakhelobis kartuli khelovnebis ist'oriisa da dzeqlta datsvis k'vlevis erovnuli tsent'ris elekt'ronuli zhurnali. seria B.* [Ars Georgica c. Electronic magazine of Chubinashvili National Research Center of Georgian Art History and Monument Protection. Series B.] <https://www.georgianart.ge/index.php/ka/2010-12-03-16-25-41/305-2023-01-06-13-14-51.html>.
- danelia, d. (2011). unik'aluri arkeologiuri aghmochenebi tbilisshi [Unique archaeological discoveries in Tbilisi] Retrieved agvist'o 29, 2024, from „ambioni“- sazogadoebriv-religiuri internet' zhurnali. <http://www.ambioni.ge/unikaluri-arqeologiuri-armocenebi-tbilisi/>
- trialetis k'ult'ura. (2019). [Trialeti culture]. Retrieved agvist'o 29, 2024, from zhurnali „int'ermedia“ from "Ambion" - public-religious internet magazine <https://intermedia.ge/st'at'ia/111833-trialetis-k'ult'ura/89/>
- k'alandia, g., saganelidze, i., zambakhidze, i. (2017). ksovili sakartvelodan. [Textile from Georgia]. Tbilisi: "Favorite" publishing house. <https://www.academia.edu/42892198/%E1%83%A5%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9C> Textile From Georgia
- k'auch'iani abzinda, keda, zundaga, dzv.ts'. X-IX ss. (2020). [Hooked clasp, Qeda, Zundaga, 10th-9th cc. BC.]. Retrieved August 29, 2024, from Amiran Kakhidze Ajara Archaeological Museum. <https://ajaramuseums.ge/public/museums/arch/kauchiani-abzindaqedazundaga-dzv--XIX-ss>
- k'etskhoveli, m. (1988) shua sauk'uneebis dek'orat'iuli ksovilebi zemo svanetidan. [Medieval Decorative Textiles from Upper Svaneti]. Tbilisi: Science. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/490965/1/ShuaSaukuneebisDekoratiuliQsovilebiZemoSvanetidan_1988.pdf
- k'ldiashvili, a. (2022). k'osmotsent'ruli k'ult'uris samqaros khat'i mt'k'var-araksuli k'eramik'is ornament'ul dek'orshi [The icon of the world of cosmocentric culture in the ornamental decor of Mtkvar-Araksuli ceramics]. *Ars Georgica g. chubinashvilis sakhelobis kartuli khelovnebis ist'oriisa da dzeqlta datsvis k'vlevis erovnuli tsent'ris elekt'ronuli zhurnali. seria B.* [Ars Georgica c. Electronic magazine of Chubinashvili National Research Center of Georgian Art History and Monument Protection. Series B] <https://new.georgianart.ge/>
- k'ldiashvili, a., izoria, m. (2001). sakartvelo udzvelesi gvianbrinjao - adre rk'inis khamamde I. [Georgia, Ancient Late Bronze Age - Early Iron Age I] Tbilisi: Logos.
- k'olkhebi, k'olkhuri sagandzuri da art'epakt'ebi - nats'ili II. (2021) [Colchis, Colchian Treasures and Artifacts - Part II] Retrieved agvist'o 29, 2024, from zhurnali „int'ermedia“. [from "Intermedia"

- magazine]. <https://intermedia.ge/st'at'ia/141832-k'olkhebi-k'olkhuri-sagandzuri-da-art'epakt'ebi-nats'ili-II/2/>.
- k'oshoridze, i. (2022). ornament'i, rogoris nishani da simbolo - tushuri pardagis ornament'uli leksik'oni [Ornament as a sign and symbol - dictionary of ornaments of Tushetian carpets]. *Ars Georgica* g. chubinashvili sakhelobis kartuli khelovnebis ist'oriisa da dzeplta datsvis k'vlevis erovnuli tsent'ris elekt'ronuli zhurnali. seria B [Ars Georgica c. Electronic magazine of Chubinashvili National Research Center of Georgian Art History and Monument Protection. Series B]. <https://new.georgianart.ge/>.
- lanchava o. (2015): *kutaisis arkeologia [The archaeology of Kutaisi]*. Kutaisi. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/283192/1/Quataisis_Arkeologia.pdf
- lanchava, o., chubinidze, e., ugrekhelidze, i., doghonadze, a., sarava, n., kartsidze, n., sulaberidze, d., mskhiladze, m. (2017). dzveli kartuli nakargoba ts'erilobit ts'qaroebshi, arkeologiur masalebssa da khelovnebis dzeglebshi [Ancient Georgian embroidery in written sources, archaeological materials and art monuments]. Kutaisi: Tssu Publishing House. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/403723>.
- mindorashvili, d. (2009). arkeologiuri gatkhrebi dzvel tbilisshi [Archaeological excavations in old Tbilisi]. Tbilisi.
- mits'ishvili, m. (1976). kartuli moch'ikuli ch'urch'lis ts'armoebis ist'oriidan [From the history of Georgian glazed production]. Tbilisi.
- mits'ishvili, m. (1979). moch'ikuli k'eramik'is sats'armo shua sauk'uneebis tbilisshi (IX-XIII ss) [Glazed Ceramic Manufacture in Medieval Tbilisi (IX-XIII c.c.)]. Tbilisi.
- sarava, n., kartsidze, n., ugrekhelidze, i. (2024). kutaisuri moch'ikuli k'eramik'uli jamis ornament'is shests'avlisatvis [For the study of Kutaisi glazed ceramic bowl ornament]. tbilisis samkhat'vro ak'ademiis saertashoriso sametsniero k'onperentsia [Proceedings of the international scientific conference of the Tbilisi Academy of Arts]. Tbilisi. [in print]
- surguladze, i. (1993). kartuli khalkhuri ornament'is simbolik'a [Symbolism of Georgian folk ornament]. Tbilisi: samshoblo.
- piralishvili, o. (1979). qints'visis mokhat'uloba [Qintsvisi mural]. Tbilisi: khelovneba
- kartuli mokhat'uli khelnats'erebi da ist'oriuli sabutebi. sakartvelos erovnul arkivshi datsuli masala [Georgian painted manuscripts and historical documents. Material preserved in the National Archives of Georgia]. (2016). redakt'or-shemdgენeli: ketevan asatiani [Editor-compiler: Ketevan Asatiani]. Tbilisi. <https://archive.gov.ge/ge/sametsniero-publikatsiebi/kartuli-mokhatuli-khelnatserebi-da-istoriuli-sabutebi-1?fbclid=IwAR2eue7snpBSWyRF83He6BoLWA3zeMjAkMR-pyHThwoY5a0EvWZKZ2TrSwk>
- kartuli khurotmodzghvruli ornament'i [Georgian architectural ornament.]. (1954). t'ekst'i, masalis shercheva da nakhat'ebi r. shmerlingisa [Text, selection of material and drawings Rs. Shmerling's]. Tbilisi. sakhelgami. file:///C:/Users/user/Downloads/Kartuli_Xurotmozgvruli_Ornamenti.pdf
- kartsidze, n. (2010). shua sauk'uneebis moch'ikuli k'eramik'a kutaisidan. sadokt'oro disert'atsia [Medieval Glazed Ceramics from Kutaisi. Doctoral thesis]. Kutaisi.
- khusk'ivadze, l. (1984). shua sauk'uneebis t'ikhvuli minankari sakartvelos khelovnebis sakhelmts'ipo muzeumshi: [albomi-k'at'alogi] [Medieval partition enamel in the State Art Museum of Georgia: [album-catalogue]. Tbilisi. khelovneba. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/423996/5/ShuaSaukuneebisTixvuliMinanqari_1984_Gateqstebuli.pdf

- japaridze, o. (1976). kartvel t'omta etnik'uri ist'oriis sak'itkhisatvis arkeologiuri monatsemebis mikhedvit [For the ethnic history of Georgian tribes according to archaeological data]. Tbilisi University Publishing House.
- David, Tamar and the Bagratids – Medieval Georgia (2024). *Golden Fleece. Art of Georgia*. Krakow. National Museum Publishing House.
- Hooked clasp,Qeda,Zundaga,10th-9th cc.BC. (2020). Amiran Kakhidze Ajara Archaeological Museum. <https://ajaramuseums.ge/public/en/museums/arch/Hooked-claspQedaZundaga10th9th-ccBC>
- Kartsidze N. G., Ugrekhelidze I. I., Sarava N. D., Sulaberidze D. N. (2024). Glazed ceramic vessel with the image of a bird from the Kutaisi Historical Museum. *Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. Liverpool, United Kingdom.: Cognum Publishing House, pp. 414-420. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-03-2024-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>
- Kartsidze, N., Lanchava, O., Ugrekhelidze, I., Sulaberidze, D., Sarava, N. (2023). Artifacts Reflecting the Traditions of Producing Glazed Ceramics from the Kutaisi Historical Museum. *Proceedings of Georgian National Academy of Sciences, series of History, Archaeology, Ethnology and Art History*, no. 2, pp. 128-138. <http://macne.org.ge/index.php/macne/article/view/113>
- Kartsidze, N., Ugrekhelidze, I., Sarava, N., & Sulaberidze, D. (2024). For the Decoration of Kutaisi Glazed Ceramics. „Modern Research in Science and Education“ *Proceedings of VII International Scientific and Practical Conference*. Chicago, 342-349. <https://papers.4science.ge/index.php/mrsep/article/view/32>.
- Öztaşkın. M. (2017). Byzantine and Turkish Glazed Pottery Finds from Aphrodisias. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья вв. Том 2*. Казань — Кишинев. 165-188.
- Şahin, Derya ve Gonca Gülsefa (2017). „Bursa Tophane Seramikleri“. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 Sayı: 32.
- Ugrekhelidze, I., Kartsidze, N., Sarava, N., & Sulaberidze, D. (2024). Glazed Ceramics with Epigraphical Ornament from Kutaisi Historical Museum [in print]. *Vizantijskaja keramika iz Salonik*. (2019). Retrieved August 29, 2024, from livejournal. <https://uchitelj.livejournal.com/1289272.html>.
- Kozyr', I.A., Borovik, T.D. (2017). *Polivnaja keramika Torgovickogo arheologicheskogo kompleksa perioda Zolotoj Ordy. Polivnaja keramika Sredizemnomor'ja i Prichernomor'ja X—XVIII vv.*
- Maslovskij, A.N. (2017). Vostochnokrymskij polivnoj import v zolotoordynskom Azake. *Voprosy hronologii. Polivnaja keramika Sredizemnomor'ja i Prichernomor'ja X—XVIII vv.*
- Sejdaliev, Je.I., & Sejdalieva, D.Je. (2021). Glazurovannaja keramika zolotoordynskogo perioda v fondah central'nogo muzeja Tavridy: popytka atribucii odnoj kolekcii. *Materialy po arheologii, istorii i jetnografii Tavrii*, (26), 282-307.
- Teslenko, I. B. (2021). *Keramika Kryma XV veka*. Kiev: IA NAN Ukrainy. 308 c.